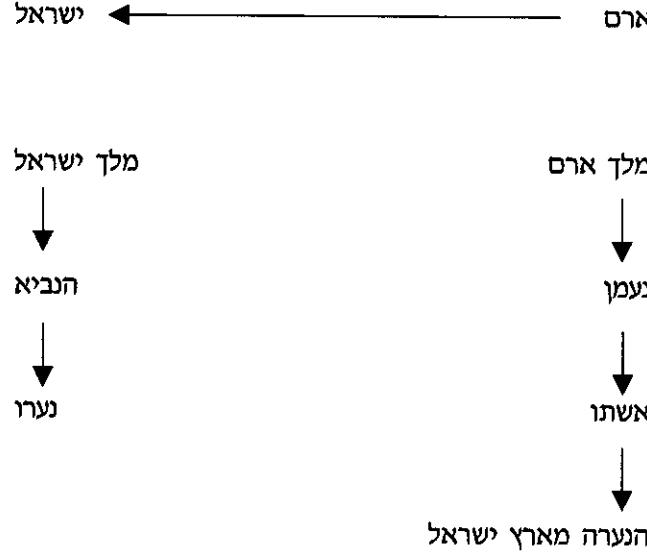

כפוף לאדונו המלך. מערכת הכהפיות זו מתקינה בשני צירים – בארם, שם היא כוללת את מלך ארם, נעמן, אשטו והנערה הקטנה, ובישראל, שם היא כוללת את מלך ישראל ווועציזו. מעמדו של הנביא נקבע אליבא דמלך ארם בכהפיות למלך ישראל, וכך מלך ארם פונה למלך ישראלי הכהפוף לו, בהבנה שהוא זה שיפנה אל הנביא שמננו אמרה לבוא היושעה. בזרתנה המתוארת, המערכת אמרה להיות ידועה לגיבורייה; אולם, פער ספורתי לפניו! שלא כגיבורים שבשלב זה עדיין אינם מודעים לכך, הקורא למד מפי המספר כי 'שנתן תשועה לארם הוא העומד בעצם בפסגתה. חלק מגיבורי סייפורנו יגלו זאת במלך הסיפור.

ניתן לסכם את מערכת הכהפיות הצפואה בסכמתה הבאה (חיצים מצינינס זרימה צפואה של תכנים – מהגבוה אל הנמוֹך. כביכול, מי דובר ראשון אל מי):

בפועל מה שקרה הוא שהסתכמה היציבה לכארה מופרת בכמה נקודות מפתח, ולמעשה הקשרים שנוצרים בפועל שונים מלאו SMBRת הסכמה זו. דומה כי בסכמה הבאה יש – למצער בקטעים שונים של הספר – כדי להציג התפתחויות והתרחישיות שביסודן עומדים מבני כפיפות שונים מהצפוי (חיצים מצינינס מי יום את הדברים בפועל ואל מי פנה. אין זו בהכרח כפיפות במובנה הפשוט, אךفتح לשינוייה יש כאן!).

נערה קטנה מארץ ישראל על מקומה של הנערה בסיפור אלישע ונעמן

ישראל רוזנסון

א. רקע

סיפורו נעמן וצערתו (מלכים-ב, א-כז) הוא סיפור אופייני במסגרת הרוחבה של סיפורו אלישע בספר מלכים. כמו בספרים אחרים הנכללים בקובץ זהה, גם בו נ אלה את הנביא מפגין את כוחו המיחוד והמורפלת המביא תועלת לעם ולהברה.¹ כמו סיפורים אחרים, ניתן לגלוּת בסיפור זה יסוד חשוב של ביקורת כלפי התנהגות הנביא, הובילת דזוקא על רקע עצמתו.²

בסיפור הנידון מרפא הנביא את נעמן מצערתו, אך דומה כי מעבר לעצם הריפוי הפלאי, אומר הספר משלו עמוק על הדמיות המעורבות בו ומערכות העריכים שלון. מבחינה זו נשזו כמדומה בספרינו איקויו הייחודי הספרותי המקרים, שבאמצעות מבויו המיחדים ותחכולתו הספרותית, משליל להוביל את הקורא לעדינו הדתיים.

באופן עקרוני אנו נוטים לקבל את המתוּה הרעיון שגיליה יאיר זקוביץ בספרו.³ אציג אותו בדגשים ובפרשנות המקובלים עליי. הספר מעמיד את הדמיות ביחסים של גובה מעל גובה (כלשהו של זקוביץ, בעקבות מליצת קוהלת ה, זו). רוצה לומר, בהיררכיות קבועות הנהירות היטב לגיבורים, כמו גם לקוראים. כך מודגש כי נעמן

1. כך עולה מפרק ג' במלכים-ב שבו מתרבר כי הנביא נמצא בין הלוחמים במסע של מלכי ישראל, יהודה ואדום נגד מואב, וחורף בקיורתו נגד מלך ישראל והוא מנכָה להצלחת הלוחמים ולמפלת מואב.

2. ביקורת ספומיה בדרך כלל. הבולטות בעיני היא זו העולה בפרק ד' בפרשנות בנה של האישה השונמית, כאשר יש מודה שאין לה גילה את איזו, ואינו מצליח להחיקות את הנער ללא תפילה. כך במחיר לא פשוט עברו דמות נערת שכזו, מגלה אלישע את תלותה בה.

3. "זקוביץ, גובה מעל גובה" – ניחוח ספרותי של מלכים-ב פרק ה', תל אביב תשמ"ה.

ב. נערה קטנה מארץ ישראל

نبיא את הקטע המועל הלאה על נס את פעולתה של הנערה:

"וַיֹּאמֶר שֶׁר עֲבָא מֶלֶךְ אֶרְם קִיה אִישׁ קָדוֹל לִפְנֵי אֱלֹהִים וְנַשָּׂא פְּנִים כִּי בַּעֲמָד
הִי תְּשִׁיעָה לְאֶרְם וְהַאֲשִׁיש קִיה בְּפֶרֶד חַלְמָצָע: וְאֶרְם יֵצֵא גְּדוֹלִים וְנִשְׁבְּתָה
מְאָרֶץ יִשְׂרָאֵל מְעָרָה קָטָנָה וְתַחַת לְפִנֵּי אֲשֶׁת נַעַמָּן: וְתַאֲמֵר אֶל גְּבֻרָתָה אֲמָלִי
אֱלֹהִים לִפְנֵי חָנְכִיא אֲשֶׁר בְּשָׁמְרוֹן אֲזִיאָסְפָּא אֶתְנוֹ מְצָרְעָתוֹ: וְיַבָּא וְיַגְּדֵל לְאֱלֹהִים
לְאַמְלָא פְּזָאת וְכֹזְאת דְּבָרָה הַפְּעָרָה אֲשֶׁר מְאָרֶץ יִשְׂרָאֵל".
(מלכים ב, א"ד)

מכאן הולך ומתגלגל המעשה ביריפונו של נעמן והעברתו צראתו לגוזיזי. לפני שנעמעיק
בניסויו להיטיב את הבנתת תפקידיה של הנערה בסיפור, נעסק מעט בדרך שהכתב
מאפיינה.

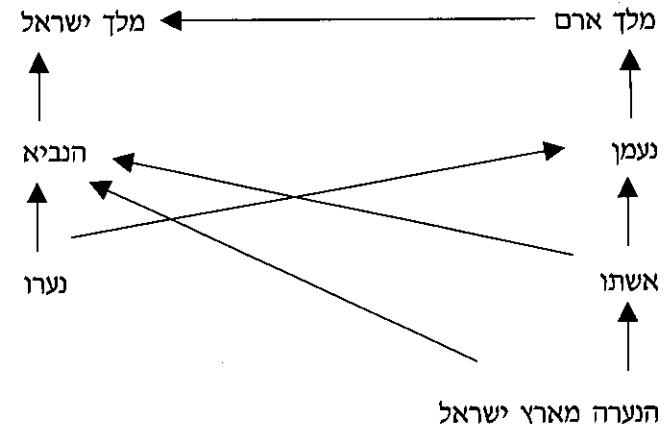
בקטע זה נמצאת את 'הנערה מארץ ישראל' – בו היא פועלת, ואחריו נותרה הזירה
ליכבדים' ממנה. אולם, דומה בעינינו כי השפעתה חורגת הרבה מעבר לשורות
הסיפורות שהוקדשו לה בפועל.

כיצד אפיינה הכתב? יושבו מארץ ישראל נערה קטנה, ובהמשך – 'הנערה אשר
מארץ ישראלי'. אלו האפיונים הייחודיים; בנסיבות נאמרו הדברים גופם בהיגד
עניני. בנוסף לכך יש לתת הדעת למה שלא נאמר, וכਮובן לדבריה ואופן יחסיה
לסובב אותה.

נפתח במה שלא נאמר במפורש. ראשית, הנערה לא נזכרה בשמה וביחסה. גם
המדרשר, חרף רתינותו היוזעה מן האנונימיות,⁵ לא ניסה לזהות את הדמות בשמה,
אלא במקומה (להלן). דבר זה איננו מפתיע במיוחד, אם כי יש ונערות במרקא מוגדים
בשםם (על גיחזיו ראהלהלן).

התחששה העולה היא של חוסר חשיבות אובייקטיבית, שמננה תיגור ההפתעה –
הנערה הפשטota והלא-חשיבותה, שאין הצדקה לכאותה לכנותה בשמה, תהיה חוליות
המפתח בהכוונת הסיפור ליעידינו.

מה עוד יחסרי באפינו זה? היא איננה מוצגת כנערה של...! ובכך מעוצבת דמותה
בשונה מナー אחר הנזכר בשלב מאוחר יותר של הסיפור: "וַיֹּאמֶר גִּתְּזֵי נָעַר אֶלְיָשָׁע
אִישׁ הָאֱלֹהִים...". (ה, כ).

אפשר שהחומרה מורכbat אף יותר, ולא אריך בכך. מכל מקום, החשוב לעניינו
הוא להציג על נתקים במערכת. המשמעותי שביניהם, מתברר של מלך ישראל אינו
מודע לכוכו של הנביא, והנביא ביזמתו נאלץ ללמדו מי הוא ומה הוא. על רקע זה
מתרבר מה שיעסוק אותן בהמשך מאמרנו, כי שלא כמלך, דזוקה הנערה הקטנה
הנמצאת בתחום הסולם ההיררכי, אלא מקבילה ברורה בצד הישראלי של מערכת
ההיררכיות, היא זו המכירה את הנביא.

מסר חשוב העולה מבנה זה רמז כי בסופו של דבר, הضرעת כגורם בלתי צפוי
מעוררת את ההיררכיה ומובילה לצורך להיעזר בנביא ולהכיר בה', כפי שאכן נהג
נעמן. בתוך זה מתברר כי רעיון הכספיות לה' אינו מופנים די הצורך במערכת הזה. לא
מלך ישראל ולא גורמים אחרים במערכות הללו הבינו שעיליהם לפנות לנביאו. דומה
כי הכנינים והאפיונים שבהם נקט הנביא כלפי עצמו מלודים כי גם לבבו הכספיות
המוחלטות לה' איננה מחווורת דיה.⁴ בנסיבות אלו מעוניין כי דזוקה מוגדים בלא
כספיים במקול המוגז, עולה הרצון להעמדת ה' במרכזה. הדבר מסתבר, לדעתנו,
מציפיתו של נעמן לקרוא בשם ה' (ה, יא). נעמן, כפי שהוא רומו עליו, נעם הוא בעיניו
הכתב (הוא היחיד המכונה באופן עקבי בשם, השאר מוגדרים בעיקר רק על-ידי
יחסי שיווך למערכות ההיררכיות!). אולם, חרף תוכנותיו זו, ככל הוא לשרשרת
ההיררכיות ונאלץ להזדקק לסייע. מה שעומד אפוא במרכזה טיעונו במאמר זה הוא
חשיבותה של הצבעת הנערה על הנביא, הדבר שהניע את גללי הספר והובילו אל
יעדיו הרעוניים.

4. ניתן דעתנו לנוסח: "זֶה יְהִי פְּשָׁמָע אֶלְיָשָׁע אִישׁ הָאֱלֹהִים... בָּא נָא אֵלִי וַיַּדַּע בַּיּוֹם
(מלכים ב, ח). בפי המספר כונה איש האלים, ובפיו שלו נבאי!!!"

ג. תפקידה בסיפור
 כאמור, במבני היררכיים של סיפוריינו ממוקמת הנערה 'במקום האחורי'. היא משרותת את אשן עמוקה אחורי עמו ואחריו מלכו. היותה נערה שבוהה, מנוגתקת משפחתה ומסביבתה החברתית מחדדת את מעמדה הייחודי, והבייטוי 'נערה קטנה', אף עשויי לאצור בחובו רמזים והפניות חשובים להבנת הספר (לעיל, ביסודה, מעיצים את פחיתה).

כפי שציינו, מותך עמדות מוצא זו הופכת 'הנערה הקטנה' לכוח המנייע של הספר.

משמעות כי פן מסויים באפיון 'נערה קטנה' עשוי לנתת בידינו מפתח לחבנת מעמד בלתי צפוי זה. הנה, בשעה שנטperfט עמן מצרעתו וואר המצב כך: "זינֶשׁ בְּשָׂר בְּשָׂר גַּעֲרָקָן וִינֶטֶר" (מלכימיב ה, יד). ברור שביסודו זה תיאור גופני מובהק, אך מזוכר בסמיוכות ליויתהו – פועל נושא משמעות דתית, כשלבעה – הצרעת, נדעת לא ספק משמעות דתית. דומה שמעבר לציר הגופני (נקיון של הגוף), ניתן להבין בהקשר זה את 'מצב הנער הקטני' גם כמשמעותו בסיסי.⁸ זקוביץ ציין בצדק כי היררכיות שבסיפור ממצינית את מה שאינו מעידן לכנות 'סולם האווה'. כל שלב עולה על קודמו בפיתוחו הוגואה הטענו בו. הצרעת הבאה כונש על הגאותה מבשרות ערעור והיפוך סדרים, וניפוי היררכיות מקובלות. עמן המיטהר חזר כאן אפוא למשמעותו לב ילדותי, מצב ראשוןי חף מכל גינויו הבהיר והזיווג החיצוניים (בצערת החיצונית היא הנפעת) היוצרים חיציות בין בני האדם.

הנה כי כן, מי שהגיע למבוקש של 'נער קטני' עשה זאת בכוחה של 'נערה קטנה', ואפשר, הגיע למעלה!

בנקודה זו ראוי להעמק קמעה ביחס שבין 'הנערה הקטנה' לנביא. אין ספק, ניתן להבין את המודעות ל'כוחו של הנביה' כגילוי של זיכרונו ילוות הנזכר בתודעה חרף השבי. לפי זה, כה עז הוא הזיכרונו עד שלא נמהה למורות חווית השבי, והוא מצפה ברגע המתאים. זהה מזו הסתם הבנה פשוטה הנשענת על הנטיות ומסתמכת על שיקול פסיכולוגי פשוט. יחד עם זאת, בסיפורינו המבליט מאוד את הדורוגיות והשליבות של ארגון הדמיות, דומה כי ניתן להבין את יכולתה של הנערה לזהות את הנביה גם כעניין מהותי יותר: מותך עמדות המוצאת של התום והתמיימות עליה היכלה להשפיל את הנביה, והוא מעלה את קרנו בישראל ובümüzים!

בזהות קביעה שכזו עשויה לעורר בקרב רבים חשד-מה. רגילים אנו למצבים של קדושים אמתיים ומעושים שכוחם מותנה בתמיימות של מאמיניהם, ואכן, אפשר

כידוע, רעה הייתה עצתו של גיזוזי, ואין לנו אלא להעמיד כאן שני 'ערים' – נער מול נערה, ושתי עצות – עצה מול עצה. הוא נעור של אלישע, הקבוע המכירו לכארה היטב, והנה גישתו כלפי כה מוטעית; והיא, נערה רוחקה וזרה, דזוקה היא זו המפתחת כלפיו גישה מהותית נכונה! יתרה מזו, באפיון – יותה לפניהם אשן עמוקי יש כמובן כדי להעמידה במקומה המדויק בהיררכיה המצוירת בפרק. יחד עם זאת, מכל לאו למדן. בפועל בודאי שרתה אותה כמתבקש במצבים שכאלה, אך אין היא נטפסת כאמת, וחסר שבייתה והפרדרתיה מחברתת המקורית וממנה, חסר מעמדה הנחות (אדוניי מכונה עמן בפה!), היא שומרת על מידת עצמאות רוחנית שתמציתה – הזיקה הבלטני-נסחתת לנביא!

מה טיבו של האפיון 'נערה קטנה'? פרשנים לדורותיהם התלבטו בשאלת מעמדו הלשוני ותורומתו הטרופית של הביטוי הזה.⁶ ואכן, על פניו יש בו מן הכהילות שמחינת התוכן הזרוף אינו תורם הרבה. אם בעירה עסקין, נערותה מצמצמת את טווח הגיל האפשמי בזכרה כו ש'קטנה' נתפס כמיותר למדי. ניתן כמובן לומר, שחרף נטיפות הידועה של הספר המקראי, שלא לפחות מלייצות שלא לצורך, לא עלמה ממנה לחלוטין המודעות לצורך לחזק, להזיז ולמקד; והhalbטה 'נערה קטנה' יש בה כדי לשרת את מטרות הספר שהוציאו לעיל ואחרות.

במיוחד מדגישה 'הנערה הקטנה' העומדת מול 'האיש הגדול' נערן את היררכיה בעין האומי של המערכת. יחד עם זאת, במסגרת הכלול של סיפורו אלישע, עשוי ביטוי זה לקשר לסיפור אחר ולספר מושמעויות נוספות. הנה, בפרשת התרחקותו של אלישע מיריחו שעמה היטיב ברפאו את מימה, מסופר:

"**זַעַל מֵשֵׁם פִּתְּאֵל וְחֹא עַלְּה בְּזַקְּזָן וְנַדְּרִים קְטַנִּים יָצָאוּ מִן הַיּוֹדֵן נִתְקַלְּסָוּ בְּנַאֲמָרוּ לוּ עַלְּה קְרָמָן עַלְּה קְרָמָן.**

(מלכימיב ב, כ)

הסיפור קצר והנורא ראוי כМОן לעיון עמוק יותר ממה שיוצע כאן;⁷ לעניינו ברור כי התנהגות מתריסת זו מבטלת את הנביה, ומהעלאמת מכך. עומדים כאן אפוא 'עירים קטיניס' מול 'נערה קטנה' ביחס של היפוך מלא. הלו, בכוח הריבוי והתגנוזות יהדי, מבאים לצרה נוראה, והיא, יחידה ובודדה, לישועה. הם באים להשפיל את הנביה, והוא מעלה את קרנו בישראל ובümüzים!

ראו למשל: יי' קיל, דעת מקרא למלכימיב, עמי תקד, הרואה בכך שני מעטים נפרדים: יהדה בעת שבייתה, וערה בעת התנחש הדברים.
כתבתי על כך: יי' רוזנсон, 'נביא בדרך בית אל – ממשו על היחס שבין ספרות לריאליה באחד מסיפוריו אלישע, על אתר, חרט; תשס"א, עמ' 175-182.

8. דומני ששיאו עליה מותך הציר של עתידי העולם באחריות הימים: "זונער קטן נטג פֿס" (ישעיהו יא, 6).

ד. הנערת מנערון – מדרש מקומ

בפירושים מסוימים מצאו הסביר מדרשי המתיחס למקומה של הנערת גיבורת סייפורנו. כך רשיי: "נערת קטנה – ריבת קטנה מעיר מנערון", ורד"ק: "... ובדברי רבותינו זיל קרו לה נערת וקרו לה קטנה, אלא קטנה הייתה והיתה מקום ששמו נערון".

לא נכנס כאן לקושי לגנות את המדרש הזה בין מדרשי חז"ל הידועים, ולויותה העילית הספציפית בפסוק המדrica את הדרשן. מה שברור הוא שמדובר בניסיון ליחס לעשרה מקום הנגור מכינויו 'נערת' כשבሩ עומדת כל הנראה מודעתה למקום אמייני מסוים בארץ ישראל – נערן (דבריהם א' ז, ז).

נדגיש בכל לשון של הדשגה, איןנו סבורים כי יש כאן נסיון אמייני-עובדתי להוות את מקומה, וכשהצמו מקום זה כלל איינו חשוב. השאלה שצרכה להישאל היא מה עולה מותו ניסיון הייחוי הזה? זאת, בהנחה שאין מדובר כאן בהצעצות לשונית גרידא. דומני, שבאמצעות שיכוח מקום מצחיה המדרש להצביע על שורשים וركע. מקומו של אדם – ידע המדרש – הוא רכיב מהותי במרקם והותם ובדיםיו העצמי. מטעמים של דרכי יציב הספר המקראי העמיד הכתוב את הנערת באוניות מהותית, אלים, פועלה ומעשייה, כמו גם אישיותה, לא יכולים לנבע ללא שיקן לרקע! אין היא צל עבר, היא גיבורת בספר, ובדרךו שלו, תוך השתמשו במשחק לשון אופייני הדיעו מדרשי שמוט שכאלו, 'מעניין' לה המדרש את אותה עצמאות הדרישה להנעת גגלי הספר.

ה. סיכום

את ספרו הנערת הקטנה מארץ ישראל ניתן לקרוא בשתי רמות. בשתיו היא מלאת תפקיד חשוב, אך הדגשים בהבנת תפקידה שונים. ברובד החיצוני נערת זו יוצרת את נקודת התפנית בעלילה שמננה מתגללים הדברים מהבעיה להתרופה. ברובד הזה יש חשיבות לכך שמדובר בנערת קטנה, דבר היוצר הפתעה ומחזק את היסוד הדרמטי. גם המתח הלאומי בין אדם ועולם – אדם, במקרה זה ארמי! – בין ישראל, מודגש בגין הנערת, והפתרון שבגינה מאיר פניו לישראל, יוצא נשכר.

ברובד השני נלקטים רמזים, מהם עדינים וסמיומים, כדי לומר שהוא על סמלותה של הנערת במערכת ההיררכית, ובמיוחד בהיותה מכינה להופעת הנביא וביכולת לזרות את התגלתו. נערת קטנה זו גדולה מאד היא!

שתמיות מעין זו תונצל לרעה; אולם, בחזרה המתבקשת לנתחי היסוד של הספר, אין תמיונות זו אלא מפתח לגישה נכונה אל הנביא, שבהיעדרה להקה מלך ישראל בכבודו ובעצמו!

בנוקזה זו ההבדל בין 'הנערת הקטנה' לגיחוי נعرو של אלישע זעק לשמים, שכן הוא מנצח את הכרת הנביא כדי להונטו לצרכיו האישיים; לעומתו, היא, בritchקה המופלג ממנה, מובילה למחלק שיביא תועלת לכל.

על רקע זה, העבודה הנידונה לא נזכרה עוד בסיפורנו,عشוויה לשאת משמעות חדשה. אומנם, באופן עקרוני אין הספר המקראי מתחייב לגנות את קורותיהן של דמיותיו במלאן; הוא מביאן בשעת הצורך לטיפור ומורידן מן הבמה שאין בהן עוד צורך. במיוחד בולטם הדברים לגבי הדמויות המשניות.⁹ עם כל זאת, במשמעות הספר שלפניו ובהשוואה המתבקשת לגיחוי, ניתן – אולי – לתלות בהיעלמותה משמעותה של תרומה לכלל. גורלה האישי אינו מעוני לכשעצמו, כשטיימה את תרומתה לעם ישראל ירצה מעל בימת הספר.

השאלות הנידונות בפרק זה של מאמרנו עשוות להיתרums מהשווה נוספה, הנשענת על קרירים אפשריים לסיפורו אלישע האחרים. בספר אלישע והאישה השונמית נאמר: "וַיָּחִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֶלְيָשָׁע אֶל שָׂגָן וְשֵׁם אָשָׁה גְּדוֹלָה וְתֹפְזָק בָּו לְאַכְלָל לְחַם..." (מלכים ב' ד, ח). כאן אופיינה האישה כיאישה גודלה, ובכך עומדת ביחס מסוים של הפוך לנערת קטנה, כשהיינדר (אישה, נערת), עומד בבסיס הניגוד בין 'קטנה' ל'גדולה'. מתברר כי שתי הנשים ידעו להוות את הסוגלה שבבניה, והעבדה שהאהת גודלה (חשובה) והשנייה 'קטנה' (בלתי חשובה), הינה תלויות נסיבות. דומני שהאהת – קטנה, או גודלה – מייצגת בשני ספרורים אלו את האחת. הממסד והקביעון המהשכתי, שלא-אהת מלאה אותנו מבלי שהיא מודעים לכך, אינם רואה נוכנה את גודלות הנביא, מה שאין כן לאחר שאיינו כובל לשגרת המחשبة הממקמת את הנביא בפנינו המוגדרת בחיקם הדתיים. ממנה תצמץ פריצת הדרך אל הישועה!

לモטור לצין, פרשנות זו הנשענת על השוואת מילולית היא בסופו של דבר סמלית, ובמונון זה חורגת מן 'הפשט הפשוט'. רצוני לומר, כי אנו רואים כאן את הנערת והאישה כמעין סמל למצב חברתי מסוים. יחד עם זאת, חרב מידה של אליגוריסטיקה שנורקה לפרשנותנו, יש בו כמדומני התאמת לבניינים ההיררכיים הקיימים בספרוי אלישע.

9. על דמיות משנה בספרות המקראי ראו: א' סימון, קרייה ספרותית במקרא: ספרי נביים, ירושלים ורמת גן תשנ"ז, עמ' 317-324.